

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-8.04>

ОЛЕКСАНДР ГЕТМАНЦЕВ

*кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, Україна
o.getmantsev@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9366-3214*

АНАСТАСІЯ АЛЕКСЄЄВА

*студентка III курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, Україна
aliekxieieva.anastasiia@chnu.edu.ua
ORCID: 0009-0000-8322-754X*

Анотація. У статті здійснюється правовий аналіз питань, пов'язаних із характеристикою змісту поняття штучного інтелекту, розглядаються процесуальні можливості його використання у процесуальній діяльності суду та учасників цивільної справи під час розгляду і вирішення цивільної справи.

Одним із напрямів проведення реформи у цивільному судочинстві розглядається варіант використання штучного інтелекту в діяльності суду та учасників судового процесу для виконання своїх процесуальних функцій у цивільному судочинстві. На науковому і практичному рівнях здійснюються дослідження насамперед поняття «штучний інтелект» з правових і технічних позицій, пропонуються можливості та форми його використання у судовому процесі, види процесуальної діяльності суб'єктів судового процесу, в яких можливе використання штучного інтелекту та теоретично прогнозуються наслідки такого використання.

Обґрунтовується необхідність диференційованого підходу до використання штучного інтелекту як комп'ютерних спеціальних інтелектуальних систем, які повинні обов'язково працювати під контролем людини, з урахуванням таких матеріально-правових чинників, як рівень складності цивільної справи, здатність виділяти і пізнавати дійсні обставини справи, виокремлювати необхідні докази та правильно їх оцінювати, вміти правильно враховувати соціальні норми, вік учасників судового процесу, пропонувати варіант вирішення справи на основі аналогії права та аналогії закону. Комп'ютерно-цифрова система штучного інтелекту повинна бути здатна узагальнювати законодавство, відповідно до якого повинна бути вирішена цивільна справа, аналізувати судову практику, наукові доктрини, щоб таким чином стати насамперед помічником судді у питаннях ухвалення остаточного, обґрунтованого, законного, мотивованого судового рішення, що може бути практично виконано.

Ключові слова: цивільне судочинство, право на судовий захист, штучний інтелект, процесуальна діяльність суду, процесуальна діяльність учасників судового процесу, реформи у цивільному судочинстві.

LEGAL AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CIVIL JUSTICE OF UKRAINE

UDC 347.921

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-8.04>

OLEXANDER GETMANTSEV

PhD, Associate Professor of the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.getmantsev@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-9366-3214

ANASTASIIA ALIEKSIEIEVA

3d year student of the Faculty of Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

alieksieieva.anastasiiia@chnu.edu.ua

ORCID: 0009-0000-8322-754X

Abstract. The article carries out a legal analysis of issues related to the characterization of the content of the concept of artificial intelligence and considers the procedural possibilities of its use in the procedural activities of the court and civil case participants in the consideration and resolution of a civil case.

One of the directions of the reform in civil justice is considering the option of using artificial intelligence in the activities of the court and participants in the judicial process to perform their procedural functions in civil justice. The beginning of the new century was marked by the intensive development of new progressive technologies that radically change the life of human society on the way to the introduction of digital technologies and the expansion of the spheres of use of artificial intelligence. Such important types of human activity as law and legal practice are no exception. The legal basis for the introduction of artificial intelligence in civil proceedings is the adoption by the European Commission of the Council of Europe on the effectiveness of justice of the Ethical Charter on the use of artificial intelligence in the judicial system and its environment [3] and the adoption of the White Book on artificial intelligence, which should be considered as a strategic direction for introduction in artificial intelligence judiciary as a European approach to ensuring excellence and trust in justice [4].

At the scientific and practical levels, research is carried out, first of all, the concept of “artificial intelligence” from legal and technical positions, the possibilities and forms of its use in the judicial process are proposed, the types of procedural activity of the subjects of the judicial process in which the use of artificial intelligence is possible, and the consequences of such are theoretically predicted using.

The need for a differentiated approach to the use of artificial intelligence, as special computer intelligent systems, which must necessarily work under human control, taking into account such material and legal factors as the level of complexity of a civil case, the ability to distinguish and learn the actual circumstances of the case, to distinguish the necessary evidence and correctly evaluate them, be able to correctly take into account social norms, the age of the participants in the legal process, propose a solution to the case based on the analogy of law and the analogy of the law. A computer-digital system of artificial intelligence should be able to generalize the legislation according to which a civil case should be decided, analyze judicial practice, scientific doctrines, in order to become, first of all, an assistant to the judge in matters of making a final, substantiated, legal, motivated court decision, which can be practically done.

Key words: civil justice, right to judicial protection, artificial intelligence, procedural activity of the court, procedural activity of participants in the judicial process, reforms in civil justice.

Початок нового століття ознаменувався інтенсивним розвитком нових прогресивних технологій, які радикально змінюють життя людського суспільства на шляху до запровадження цифрових технологій і розширення сфер використання штучного інтелекту. Не є винятком такі важливі види життєдіяльності людини, якими є право та юридична практика. Правовою підставою запровадження штучного інтелекту у цивільному судочинстві слугують прийняття Європейською комісією Ради Європи з ефективності правосуддя Етичної хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі [1] та прийняття Білої Книги зі штучного інтелекту, яку слід розглядати стратегічним напрямом

із запровадження у судочинстві штучного інтелекту як європейського підходу до забезпечення досконалості та довіри до правосуддя [2].

Питання, пов'язані із запровадженням штучного інтелекту у цивільне судочинство, в діяльність суду, учасників судового процесу, були об'єктом пильної уваги дослідників-юристів – науковців і практиків. Зокрема, розглядалися загальні питання використання штучного інтелекту як інструмента правової реформи Ю.В. Бауліним, Ю.В. Кривицьким, Ж.О. Павленком, О.Е. Радутним, М.В. Селівановим, В.Я. Тацієм та іншими. Теоретичні і практичні питання можливостей використання (запровадження) штучного інтелекту в цивільному судочинстві у діяльності суду розглядалися О.О. Грабовською, О.О. Кармазою, А.В. Кожевніковою, Т.В. Федоренко, Н.С. Марценко та іншими. Окремі процесуальні аспекти використання штучного інтелекту у процесуальній діяльності адвоката аналізувалися С.О. Іваницьким, А.В. Меденцевим, О.О. Храпенко тощо.

Метою дослідження є науково-практичний аналіз обґрунтування можливих перспектив і способів введення технологій штучного інтелекту у сферу цивільного судочинства, а також правове регулювання діджиталізації судочинства та закріплення на законодавчому рівні варіантів впровадження різних інформаційно-комунікаційних технологій у сферу судового правозастосування. Отже, неабиякого значення набувають питання теоретичного і практичного дослідження правових засад запровадження штучного інтелекту у цивільне судочинство України та розробки пропозицій, рекомендацій стосовно їх запровадження у цивільному судочинстві України. Для досягнення вказаної мети сформульовано такі завдання: по-перше, розглянути наявні підходи у визначенні поняття штучного інтелекту та правових можливостей його впровадження у цивільне судочинство; по-друге, визначити можливі (допустимі) сфери використання за суб'єктивним критерієм штучного інтелекту у цивільному судочинстві; по-третє, надати рекомендації щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства і судової практики загальних судів України на основі використання потенціалу технологій штучного інтелекту.

Судово-правові реформи в Україні почали проводитися ще із кінця дев'яностих років ХХ століття після проголошення незалежності України та тривають донині. Судова влада і цивільне судочинство постійно перебувають у центрі уваги юристів – науковців і практиків. Питання ефективності та практичної досконалості судового захисту оцінюються з позиції справедливості, поваги до прав і свобод людини, практичних можливостей здійснити їх захист компетентним судом відповідно до закону, оперативності судового процесу тощо.

Відповідно до стратегії політико-правового розвитку України до 2030 року, розробленою колективом науковців Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, у змісті програми вказується на те, що «необхідність політико-правового осмислення причин і наслідків російсько-української війни пов'язана з тим, що це перша в історії людства війна, яка відбувається в умовах домінування соціальних мереж, наявності мобільного телефонного зв'язку, застосування супутникових технологій, функціонування атомних електростанцій та інших технологічних досягнень» [3, с. 8]. Можна прогнозувати, що українська держава має унікальну практичну можливість розпочати своє майбутнє зі створення нової моделі економіки третього тисячоліття, яка буде заснована на нових прогресивних і демократичних економічних принципах розвитку та міжнародного співробітництва з можливістю запровадження елементів штучного інтелекту в її управлінні. Не є винятком із цього і правова сфера функціонування нашого суспільства, особливо у діяльності судових органів, пов'язаною із правозастосуванням у цивільному судочинстві у процесі розгляду та вирішення цивільних справ. Штучний інтелект спроможний здійснювати оперативно і правильно розв'язання різних практичних правових питань, що своєю чергою сприятиме досягненню мети і завдань правового регулювання в цивільному судочинстві, а також формуванню шляхів його удосконалення.

Судові реформи, що проводяться в Україні у сфері судового захисту в порядку цивільного судочинства, мають спільну мету – підвищити його ефективність та гарантованість у виконанні мети і завдань цивільного судочинства, закріплених у частині першій статті другої Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ), які є пріоритетними над будь-якими міркуваннями у судовому процесі [4]. Погоджуємося з Ю.В. Кривицьким, що «на штучний інтелект покладають сподівання в тому, щоб допомогти покращити судову практику: виявляти типові правові ситуації, розробляти алгоритм дій (наприклад, визначатися з гарантійним строком або строком давності, встановити вид порушення суб'єктивних прав і свобод, вибрати спосіб захисту тощо), зіставляти зі зразком (судовим

прецедентом), абстрагуватися від обставин, фактів, документів, речей та інших доказів, які не мають відношення до предмета розгляду, не охоплені предметом спору або не відображають вибраний позивачем спосіб захисту, або не передбачені відповідною нормою матеріального права, на котру посилається позивач, виявляти нетипову поведінку суду за звичайних умов, так звані «аномальні» судові рішення, обробляти значний обсяг інформації, готувати проекти судових рішень тощо [5, с. 94].

У грудні 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, якою були закладені правові засади розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень. У концепції роз'яснюється поняття штучного інтелекту як «організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої можна виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [6]. Отже, мета впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою частиною розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Це ставить завдання про формування державної правової політики поступового запровадження у практичну діяльність судових органів із правозастосування та у процесуальну діяльність учасників справи у цивільному судочинстві інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту.

Формування у науці цивільного процесуального права правової доктрини про сфери, умови і порядок використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві буде зумовлювати вирішення декількох завдань, на які неодноразово зверталася увага юристів, науковців і практиків. Насамперед такий процес повинен гарантувати забезпечення судового захисту прав, свобод та інтересів учасників спірних матеріальних правовідносин з обов'язковим дотриманням норм моралі та етики. Штучний інтелект може бути застосований у правових галузях нашої правової системи і системи права, а також у юридичній практичній діяльності юристів через автоматизацію важких і тривалих у часі дій, під час надання консультацій з юридичних питань, які характеризуються складністю, складання адвокатських та процесуальних документів з метою спрощення доступу до суду за захистом. Саме штучний інтелект здатний вирішувати швидко та логічно різні юридичні завдання і таким чином допомагати та сприяти підвищенню ефективності судового захисту навіть і з можливістю його прогнозування кінцевого варіанту вирішення, що може розглядатися як один із засобів зменшення навантаження на судові органи, адже негативний кінцевий результат вирішення справи може зупинити процес звернення до суду й активізувати пошук варіантів альтернативних способів врегулювання конфлікту. Отже, спрощений доступ до значного обсягу правової інформації може призвести до підвищення рівня юридичної обізнаності громадян про певні життєві ситуації (фактичні обставини), про необхідні докази для їх підтвердження чи спростування, про засоби доказування та їх використання у суді та інші важливі питання цивільного судочинства, що забезпечуватиме економію сил, фінансів і часу для особи, сприятиме формуванню нехай і примітивних, але необхідних знань про судовий процес і про участь у ньому у певному процесуальному становищі з обсягом відповідних процесуальних прав та обов'язків.

Судова практика, хоча і повільно, поступово починає запроваджувати у свою діяльність штучний інтелект. На наш погляд, уже певні кроки у цьому напрямі зроблені через запровадження у цивільний процес єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи для забезпечення видів судової діяльності в електронному форматі: діловодство, електронний документообіг, автоматична обробка інформації, автоматизація роботи суддів, розподіл справ шляхом визначення судді, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими, інформаційно-комунікативними системами органів та установ системи правосуддя, правоохоронних органів, Міністерства юстиції України, проведення судового засідання у режимі відеоконференції, аудіо- і відеофіксація судових засідань, функціонування єдиного контакт-центру для управління запитами та іншими зверненнями тощо. Діє також Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене Рішенням Вищої Ради правосуддя 17 серпня 2022 року [7]. Усе це створює правове підґрунтя для розширення сфери використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві. Нині такі процесуальні дії, як реєстрація учасників судового процесу, подання,

пересилання, обмін процесуальними документами між судами та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу, здійснення інших дій повинні вчинятися в електронній формі з використанням електронного підпису, який прирівнюється до власноручного підпису відповідно до закону. Судові рішення, судові повістки направляються учасникам судового процесу на їхні офіційні електронні адреси в електронній формі. Цивільна справа у суді формується у електронній формі з усіма документами. Несанкціоноване втручання у роботу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи тягне за собою встановлену законодавством України юридичну відповідальність. Отже, правова політика держави спрямована на поступове розширення сфери використання штучного інтелекту у процесуальній діяльності суду та учасників судової справи у цивільному судочинстві, що необхідно розглядати як один із напрямів автоматизації судового процесу. Звичайно, запровадження штучного інтелекту у судовий процес не повинно виключати людський фактор судді у позитивному сенсі. У судовій діяльності є цивільні справи з життєвими випадками, ситуаціями, які потребують використання суб'єктивного підходу судді, який не в змозі замінити штучний інтелект з його шаблонним, стандартним і безморальним підходом у вирішенні цивільної справи. Практика виділяє певні категорії цивільних справ, що виникають з трудових, сімейних, цивільних, житлових, земельних справ, у яких допускається використання людського фактора під час їх вирішення. Не виключається можливість допущення штучним інтелектом помилки у складних цивільних справах і у судових рішеннях, можливі збої у його функціонуванні, несанкціоноване зовнішнє втручання у його роботу, відсутність гласності та прозорості у роботі штучного інтелекту, недостатній контроль за його роботою, питання інтерпретації положень закону та судової практики, відсутність правового творчого мислення, реальне забезпечення дії засад (принципів) цивільного судочинства, питання оскарження та перегляд судових рішень, виконання судового рішення та інші важливі питання цивільного судочинства. Як зауважують О.О. Храпенко і А.М. Меденцев: «Відсутність таких якостей, як людяність, емпатія, без яких неможливо прийняти рішення по справах, робить його «недосконалим радником» у прийнятті рішень» [8, с. 383]. Цілком із цим погоджуємося, адже дії штучного інтелекту поки сьогодні розглядаються як заплановані на майбутнє передбачувані дії, штамп поведінки як законслухняного «суб'єкта права», на відміну від людини. З іншого боку, наближається такий життєвий період, коли людство повинне буде ділити своє існування зі штучним інтелектом.

Можливим і цілком реальним необхідно розглядати застосування штучного інтелекту у медіації для досудового і під час судового розгляду справи урегулювання матеріально-правового спору. Це, на наше переконання, буде допомагати медіаторам розробляти найбільш ефективні стратегії в урегулюванні правових конфліктів. Наприклад, шляхом запровадження онлайн-формату медіації, використання аналітичних алгоритмів задля аналізу конфліктних ситуацій, передбачення можливих сценаріїв виникнення таких конфліктів, формування можливих варіантів їх врегулювання тощо.

Впровадження новітніх технологій у судовий процес можливе тільки за умов, коли їх технічний рівень буде доведений до ідеалу. Введення та використання цих технологій повинне відбуватися у відповідності до високих стандартів якості та безпеки. Дійсно, ідеальний технічний рівень є високим прагненням, але саме такий рівень вдосконалення та розвитку технологій може бути досягним для забезпечення справедливого дотримання основних прав людини; сприяти запобіганню дискримінації між окремими особами чи групами осіб; забезпеченню прозорості, неупередженості та справедливості розгляду справи; технічну та програмну надійність і безпеку як для окремої людини, так і для всього суспільства загалом.

На основі проведеного дослідження як підсумок можна зробити такі висновки:

1. Основне застосування та використання штучного інтелекту у цивільному судочинстві повинне мати форму допомоги для оптимізації судового процесу. Роль штучного інтелекту повинна визначатися не як заміна судді, адвоката, експерта чи інших учасників справи, а як правова допомога для здійснення правосуддя.

2. Поняття «штучний інтелект» є широким терміном, яке охоплює різні наукові сфери, дискусійні питання, інструменти тощо. Штучний інтелект у всіх його формах, тобто комп'ютерні технології, інформаційні системи передачі інформації, роботи тощо, може бути використаний у цивільному процесі із дотриманням принципів та правил його застосування, а також правового закріплення його змісту, мети, завдань, меж дії, порядку та способів дії, юридичної відповідальності.

3. Стрімкий розвиток цифрових технологій та процес цифровізації цивільного процесу є закономірним етапом розвитку і формування сучасного цивільного судочинства, який передбачає

впровадження технологій штучного інтелекту у різні сфери процесуальної діяльності суду та учасників судового цивільного процесу та судової практики. Це підтверджує зокрема факт функціонування в нашій державі Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та її частин – Електронного суду, Електронного кабінету та сервісів відеоконференцзв'язку.

4. Запровадження технологій штучного інтелекту у цивільне судочинство повинно здійснюватися крізь призму механізму охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина. Важливо враховувати практичний досвід інших країн, де штучний інтелект уже використовується у правозахисній та правозастосовній сферах.

5. З правильним підходом та забезпеченням необхідних гарантій впровадження штучного інтелекту в цивільне судочинство може стати ключовим чинником у модернізації та вдосконаленні цивільного судочинства, забезпечуючи більш ефективне та доступне правосуддя для громадян.

6. Застосування технологій штучного інтелекту також у змозі покращити технологічний бік роботи судів. Зокрема, на нього можна покласти обов'язок конвертації документів та матеріалів у різноманітні форми та формати, формальне обрамлення та закріплення руху справи, генерації підписів, розробку аргументації для сторін справи. Можливе також використання роботів у ролі синхронного перекладу у судовому процесі. Оскільки ведення судового процесу передбачає обробку конфіденційної інформації його учасників, технології штучного інтелекту можуть бути використані для створення механізмів захисту та забезпечення безпеки й конфіденційності даних.

REFERENCES

1. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Retrieved from: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
2. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. Retrieved from: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.
3. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка / за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.
4. Тsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, pryiniaty 18 bereznia 2004 roku № 1618-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Kryvytskyi, Yu. V. (2021). Shtuchnyi intelekt yak instrument pravovoi reformy. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 2 (119). S. 90–101.
6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy pro skhvalenia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini vid 2 hrudnia 2020 roku № 1556-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
7. Polozhennia pro poriadok funktsionuvannia okremykh pidsystem Yedynoi sudovoi informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy zatverdzhene Rishenniam Vyshchoi Rady pravosuddia 17 serpnia 2022 roku № 1845/0/15-21. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.
8. Khrapenko, O. O., Medentsev, A. M. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u roboti sudovykh, pravoohoronnykh orhaniv ta advokatury. *Yurydychnyi naukovyi zhurnal*. № 5. S. 382–384.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
2. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.
3. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року : науково-аналітична записка / за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 90–101.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
7. Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене Рішенням Вищої Ради правосуддя 17 серпня 2022 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.
8. Храпенко О. О., Меденцев А. М. Використання штучного інтелекту у роботі судових, правоохоронних органів та адвокатури. *Юридичний науковий журнал*. 2023. № 5. С. 382–384.